

Naisammatin synty

Johanna Annola: Äiti, emäntä, virkanainen, vartija. Köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918. Bibliotheca Historica 131, SKS, Helsinki 2011. 291 s.

Kunnallisten vaivaistalo-työlaitosten läpimurto alkoi Suomessa 1880-luvulla. Valtiovalta ajoi uudentyypisten laitosten perustamista varsinkin maaseudulle aktiivisesti, käyttäen porkkanana valtionapujärjestelmää ja keppinä yhdenmukaisten ohjesääntöjen vaatimusta, jota kuvernöörit valvoivat. Varsinainen päällepäsmäri oli kuitenkin senaatin asettama vaivahoidon tarkastelija, Gustaf Adolf Helsingius, joka paljon käytetyissä vaivais- tai köyhäinhoidon käsikirjoissaan loi sekä ideologisen perustelun että käytännölliset vaatimukset uudelle sosiaalipoliittiselle innovaatiolle. Juuri Helsingius perusteli vaivaistalojen/köyhäintalojen johtamisen keskeiset periaatteet ja loi järjestelmän, jossa nimenomaan naisjohtajuus asetettiin normiksi.

Johannan Annolan väitöstutkimuksen keskiössä onkin johtajattaren ammattin syntyprosessi ja siihen vaikuttaneet tekijät. Johtajattaruuden kautta Annola haluaa katsoa laajempaa muutosprosessia, jossa ”yhteiskunnallisen äitiyden” käsite toimii avainkäsitteenä. Tässä Annola törmää perinteisen nais-/sukupuolihistorian keskeiseen ongelmaan: kuinka ratkaista dilemma, joka syntyy siitä, että avainkäsite toimii sekä operationaalisenä välineenä että tutkimuskohteena. Sivulla 22 hän laventaa tutkimuskysymyksensä: ”Koska köyhäintalon johtajattaren ammatti oli yksi yhteiskunnallisen äitiyden ilmenemismuodoista, johtajattaren työn ja sen saaman vas-

taanoton kautta on mahdollista tarkastella aikalaisten käsityksiä sukupuolesta, yhteiskuntaluokasta ja niihin sidotusta kansalaisuudesta – ei vain sivistyneistön vaan myös sivistettävien”. Annola ratkaisee ”yhteiskunnallisen äitiyden” käsiteongelman elegantisti laajentamalla teoreettisen tarkastelun työkalupakkiaan ennen muuta professiohistorialliseen suuntaan.

Annolan tutkimuksen keskiössä on siis johtajattaruuden muotoutuminen ammattina – ja tätä kautta köyhäinhoidon erityisen naisammattikunnan synty. Tässä yhteydessä Annola problematisoi hedelmällisellä tavalla kansainvälisen professiohistoriallisen tutkimuksen, erityisesti Christina Florinin, Lea Henrikssonin ja Frank Parkinin esittämiä yleistäisiä. Täytyy sanoa, että Annolan analyysi tavasta, jolla valtion viranomaiset, erityisesti Helsingius, ajoivat 1890-luvulta alkaen määrätietoisesti läpi köyhäintalojohtajuutta nimenomaan naisammattina, kyseenalaistaa perustellusti ”semiprofessionaalien” synnystä esitetyt selitykset. Jo yksinomaan tämä tulos olisi hyvinkin riittänyt yhden väitöstutkimuksen tehtäväksi! Kuitenkin ammatillistumisen analyysi on Annolalle vain taktinen väline varsinaisen tutkimusongelman ratkaisemisessa.

Annola esittelee tutkimuksensa keskeisinä teoreettisina käsitteinä ”sukupuolen, sukupuolijärjestelmän, sivistyneistön, kansalaisuuden ja yhteiskunnallisen äitiyden”. Tutkimusotteeltaan työ kiinnittyy ennen muuta sukupuolentutkimuksen traditioon. Annola tunnistaa hyvin, mm. Irma Sulkusen ja Pirjo Markkolan jalanjäljillä, uskonnon keskeisen merkityksen sekä yksilöllisenä että ideologisena syvärakenteena, jonka varaan sekä johtajattaruuden ideologiset isät (erityisesti Helsingius) että johtajattariksi ryhtyneet (ja päässeet) loivat ammatillisen identiteetin perustan.

Yksilötason tarkastelussa ”kutsumuksen” merkitys osoittautui mielenkiintoisella tavalla avoimeksi ja joustavaksi, ristiriitaiseksikin. Myös naisten ns. kontrolloiva valta ulotettiin perheen rajojen ulkopuolelle, ei ainoastaan hoiva. Olisi ollut kiintoisaa nähdä, kuinka ”biovalan” käsite olisi toiminut tämän tutkimuksen teoreettisessa kehikossa, mutta Annola jättää Foucault’n taka-alalle.

Annolan tutkimuksen tärkeänä antina on sen tuottama kuva yksittäisten johtajattarien elämästä ja valinnoista. Kun historiallinen subjekti, toimiva ihminen, otetaan tarkastelun kohteeksi, monipuolistuu kuva historiallisiin prosesseihin vaikuttaneista tekijöistä – ja prosessin vaikutuksista yksilön valintoihin – ja tuottaa realistisemman kuvan menneisyyden ihmisten toiminnasta ja motiiveista. Tätä pidän itse historiantutkimuksen keskeisenä tavoitteena, ja tässä Annola onnistuu erinomaisesti.

On kuitenkin korostettava, että Annolan tutkimus luo ensimmäistä kertaa yhtenäisen kuvan sosiaalityön ensimmäinen varsinaisen ammattikunnan synnystä ja tällaisena sillä on suuri merkitys yleensäkin sosiaalityön professio- ja identiteettihistorialliselle tutkimukselle. Kokonaisuudessaan Annola ei kuitenkaan tätä tematiikkaa tyhjenä: vertailu muihin läheisiin naisammatteihin (mm. terveydenhoidossa) jää ohueksi eikä esim. keskiluokkaisten ns. virkailija-ammattien ammatillisen organisoitumisen historiaa juurikaan huomioida. Myös kansainvälinen vertailu jää ohueksi, vaikka Suomen kehityksen erityislaatuisuus olisi suorastaan huutanut systemaattisempaa vertailua.

Jos Annola hienolla tavalla havainnollistaa ”yhteiskunnallisen äitiyden” sisällön 1800–1900-lukujen taitteen suomalaisessa yhteiskunnassa ja tämän ajattelutavan merkityksen sosiaalityön ammatilliselle identiteetille, jäävät muut

johtajattaruutta muokanneet tekijät vähemmälle huomiolle. Annola on kyllä tietoinen köyhäintalojen johtajattarien asemasta kunnan työntekijöinä (ns. emäntä-ullottuvuus), ja hän kuvaa todella kiintoisasti tapaa, jolla valtiolliset viranomaiset, luodessaan johtajattaruuden ammatti-identiteettiä, samalla tietoisesti ja tavoitteellisesti manipuloivat kunnallista päätöksentekoa. Johtajattaret olivat valtiovalan erityisessä suojeluksessa ja valtiovalan sosiaalityöedullisia luomuksia. Valtio ei siis tässä mielessä ollut ainoastaan naisten tukena, vaan se käytti naisia suorasukaisesti omien tavoitteidensa välikappaleina.

Tämän kolmiodraaman kolmannen osapuolen, kuntien, näkökulma jää tässä tutkimuksessa kuitenkin riippumaan Annolan pääasiallisesta lähdeaineistosta, vaivashoidon tarkastelijan arkistosta. Ei olisi ollut kohtuuton urakka valita muutama esimerkkikunta ja paneutua tarkemmin köyhäintaloprosesseihin myös niiden näkökulmasta. On selvää, että johtajattaruuden muovautumiseen vaikutti oleellisella tavalla se, miten kunnallislautakunnat ja mahdolliset erilliset köyhäinhuoltoelimet näkivät oman roolinsa. Annola viittaa monessa yhteydessä tähän suuntaan, mutta ei etene viittoilemaansa suuntaan. Erityisen tähdellistä tämä olisi ollut vuoden 1907 jälkeisellä kaudella, kun köyhyiden ja köyhäinhoidon raju politisoituminen muokkasi radikaalilla tavalla paikallisia voima- ja arvovaltasuhteita, myös johtajattarien statusta. Tässä vaiheessa myös valtion rooli selvästi alkoi heiketä.

Annola kiinnittää melko vähän huomiota köyhyiden ja vaivaisuuden luonteeseen ja sen muuttumiseen tutkimusperiodin aikana. Hän toki huomioi sen, miten työkyisten köyhien (työvoimaksi aiottu) osuus köyhäintalojen hoidoista nopeasti hupenee ja nimenomaan hoidosta ja hoivasta tulee oleelli-

nen luonteenpiirre instituutiolle, jolle alun perin oli varattu työhön pakottamisen tehtävä. Tämäkin muutos muokkasi johtajattaruuden luonnetta ja johti kunnissa siihen, että laitosten toimintaa tarkasteltiin eräänlaisesta politisoituneesta oikeudenmukaisuusperiaatteesta lähtien. Näitä moraalipoliittisia aspekteja Annola ei analysoi tarkemmin, vaikka hän kuvaakin ansiokkaasti työväenjärjestöjen lisääntyntä kiinnostusta köyhäintaloja kohtaan. Tässä osuudessa tarkastelua olisi voinut nostaa myös laajemmalle, valtakunnalliselle poliittiselle tasolle.

Huolimatta puutteista muodostuu kokonaiskuva toki hyvin myönteiseksi, Annola kirjoittaa hyvin, analysoi aineistoaan kriittisesti ja luo hienon perustan jatkotutkimukselle. Samalla Annola luo kiintoisan kuvan ”suomalaisesta erityistapauksesta”, jossa valtiovalta toimii tietoisena kättilönä uuden naisammatin synnytyksessä. Näillä tuloksilla on myös aitoa kansainvälistä kiinnostavuutta.

– PANU PULMA